

تحلیل برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی نظام
آموزشی جمهوری اسلامی ایران از بعد تربیت شهروندی¹
محمدعلی مجلل چوبقلو²

چکیده

در این مقاله که برنامه درسی مقطع ابتدایی جمهوری اسلامی ایران از بعد تربیت شهروندی تحلیل شده است و در این راستا محقق ابتدا برای تعیین فاصله اهداف و محتوای برنامه درسی تربیت شهروندی فعلی مدارس ابتدایی با اهداف و محتوای علمی موجود در این زمینه محتوای کتب درسی پایه‌های چهارم و پنجم دوره ابتدایی را بر مبنای 27 مقوله مرتبط با تربیت شهروندی تحلیل کرده است و سپس در خصوص چگونگی انجام فعالیت‌های یاددهی - یادگیری در راستای ارتقاء رفتار شهروندی دانش‌آموزان در کلاس درس توسط معلم به کمک چک لیستی که مفاد آن را 45 مولفه در بر می‌گرفت عملکرد معلمان مشاهده و کیفیت تدریس آنها ارزشیابی شد و نهایتاً محقق از چگونگی طراحی و اجرای برنامه‌های مکمل مدارس که در کنار برنامه درسی رسمی می‌تواند به ارتقاء رفتارهای شهروندی دانش‌آموزان کمک نماید، از دانش‌آموزان درباره این اقدامات نظرخواهی کرد. آنچه که از تجزیه و تحلیل این داده‌ها برآمد نشانگر این بود که مقوله‌های تربیت شهروندی به صورت متعادل و متوازن در محتوای کتب درسی توزیع نشده و این در حالی است که باید به همه آنها به صورت مساوی توجه شود. فعالیت‌های یاددهی - یادگیری انجام شده توسط معلمان در ارتقاء رفتارهای شهروندی از حد متوسط پایین‌تر بوده و طراحی و اجرای برنامه‌های مکمل برنامه درسی تربیت شهروندی در مدارس ابتدایی در حد

---

¹ گرفته شده از رساله دکتری تخصصی رشته تحصیلی برنامه ریزی درسی با عنوان: (طراحی الگوی برنامه درسی تربیت شهروند مطلوب در ابعاد محلی 0 ملی و جهانی و مقایسه‌ی آن با برنامه درسی رسمی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی جمهوری اسلامی ایران) به راهنمایی دکتر مریم سیف نراقی

² دانش آموخته‌ی دکتری تخصصی رشته برنامه ریزی درسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران و عضو هیئت علمی واحد بناب

تحلیل برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی...
قابل قبول نمی‌باشد. بدین ترتیب در پاسخ به این سؤال که «آیا برنامه درسی فعلی مدارس ابتدایی در حیطه تربیت شهروندی از مطلوبیت کافی برخوردار است؟» که سؤال اصلی این مقاله بود، جوابش «نه» می‌باشد و درستی این ادعا را نتایج بدست آمده از تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق، تایید می‌نماید.

کلید واژه ها
برنامه درسی - تربیت شهروندی - مقطع ابتدایی -
شهروند مطلوب

مقدمه

مفهوم «شهروندی»¹ در ادبیات علوم اجتماعی و تعلیم و تربیت از سابقه بسیار طولانی برخوردار است و متخصصین این علوم همواره درصدد بوده‌اند ابعاد و ماهیت این مفهوم را مورد بررسی قرار داده تا نحوه شکل‌گیری رفتار شهروندی را تبیین نمایند. این مفهوم در بر گیرنده عناصری مانند «هویت ملی»²، «تعلقات اجتماعی، فرهنگی و فراملیتی»³، «نظام اثر بخش حقوقی»⁴ و «مشارکت مذهبی و سیاسی»⁵ است و این عناصر با همدیگر ارتباط نظام دار داشته و با اتفاق مفهوم شهروندی را شکل می‌دهند و با عنایت به عناصر ذکر شده شهروند مطلوب به کسی گفته می‌شود که از هویت اصیل برخوردار باشد و متصف به خصوصیات و ویژگی‌هایی باشد که از همه افراد آن جامعه انتظار می‌رود داشته باشند و به پدیده‌هایی اجتماعی و فرهنگی آن جامعه احساس تعلق نماید و اطمینان حاصل کند که یک ساختار حقوقی اثر بخش تمام حقوق او را تضمین می‌کند و این مایه احساس مسولیت وی گردیده و باعث می‌شود جهت اداره

1 Citizenship

2 National identity

3 Social , Cultural , Super national belonging

4 Effective system of right

5 Religious and political participation

پژوهشنامه تربیتی

مطلوب جامعه اش در تمامی فعالیت‌های مدنی و سیاسی به صورت فعال و آگاهانه مشارکت کند. با توجه به توضیحاتی که از مفهوم شهروندی و عناصر تشکیل دهنده اش صورت گرفت می‌توان این گونه استنباط کرد که هر جامعه متناسب با زمینه‌های فرهنگی و ارزشی خود به شهروندان خاصی نیاز دارد تا بتواند در قالب حقوق، وظایف و مسئولیت‌های تعیین شده‌ای، فعالیت نمایند البته حصول به چنین مقصودی مستلزم آن است که تدابیر و زمینه‌های لازم برای آماده سازی شهروندان فراهم گردد.

آماده سازی کودکان و نوجوانان برای زندگی اجتماعی به یک نگرانی مهم برای مقامات آموزشی اکثر کشورها تبدیل شده است و طیف وسیعی از تلاشها و تدابیر آموزشی و پژوهشی آنها صرف شناسایی ابعاد برنامه‌های درسی شهروندی و نحوه پرورش موثر آنها در حیطه شهروندی می‌شود.

با توجه به اهمیت موضوع تربیت شهروندی در این مقاله سعی شده برنامه درسی تربیت شهروندی اجرا شده در مقطع ابتدایی نظام آموزشی ایران تحلیل شده و فاصله آن با وضع مطلوب تعیین گردد و محقق امیدوار است این اقدام شروعی برای تحقیقات کاربردی بیشتر در این زمینه بشود تا با تربیت شهروندان مطلوب جامعه مناسبی شکل گیرد.

تربیت شهروندی فرایندی است که شهروندان فعال، مطلع، حساس و کارآمد در زندگی مدنی و امور مربوط به ناحیه خود را ایجاد نموده و جنسیت‌ها، نژادها و ساختار طبقاتی را معرفی کرده و عدالت اجتماعی و تنوع را گسترش داده و افراد را به تامل و مشارکت در جریان‌های سیاسی و تصمیم‌گیری آماده می‌نماید. (نلسون و کرر¹ 2005) در تعریف دیگر تربیت شهروندی یعنی فرصت‌های تأمین شده توسط مدارس برای مشارکت دانش‌آموزان در تجربه‌های یادگیری مانند بازی کردن نقشها،

¹ Nelson and Kerr

تحلیل برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی...
مشارکت در بحث‌ها، امتحانات تشریفاتی، سنجش‌های کلاسی، شورای مدرسه به منظور رشد و ارتقای مسئولیتهای سیاسی، اجتماعی افراد است. (گری هومن و تورنی پورتا¹ 2006). از دیدگاه دیگری «تربیت شهروندی به تربیتی گفته می‌شود که به توسعه و پرورش مهارتها و قابلیتها و توانمندی‌های شهروندی منجر می‌شود. چنین تربیتی الزاماً در ارتباط با انتظارات اعضای جوامع و ملتهای خاص قابل درک است زیرا در هر جامعه‌ای، ارزشها، طرز تلقی‌ها، بینش‌ها و مهارتها به همراه الگوها و روشهای مشارکت در زندگی جمعی یا مدنی به شکل ویژه‌ای منتقل می‌شود و فلسفه تاسیس نظام‌های تربیتی، پرورش چنین شهروندانی می‌باشد». (چمبلیس. 1997 به نقل از فتحي و اجارگاه. ص 219).

در تحقیقی تحت عنوان «مطالعه خط و مشی‌های تربیت شهروندی» که در دانشگاه مینوسوتای آمریکا و بنیاد صلح «ساساکوای» توکیو ژاپن در سال 1997 انجام شده است ویژگی‌های شهروند مطلوب را به شرح ذیل گزارش کرده است:

- 1- توانایی در نظر گرفتن مسائل به عنوان يك عضو از جامعه جهان
- 2- توانایی کار با دیگران به شکل مشارکتی و مسئولیت پذیری در ارتباط با وظایف اجتماعی
- 3- توانایی فهم، پذیرش و بردباری در خصوص تفاوت‌های فرهنگی
- 4- توانایی تفکر به شکل انتقادی و سیستماتیک
- 5- تمایل به حل تعارضات به شکل منطقی
- 6- تمایل به تغییر شیوه زندگی و نحوه عادات مصرف برای حفظ محیط زیست
- 7- توانایی و تمایل برای مشارکت در مسائل سیاسی در سطح محلی، ملی و بین‌المللی

¹ Gary. Homan and Thorney. Purta

پژوهشنامه تربیتی

8- توانایی برای درک اهمیت و حساسیت توجه و دفاع از حقوق بشر (مانند حقوق زنان، حقوق مذهبی و...) (فتحي و اجارگاره. 1381. ص 67) (نيك و هلدون¹. 2002) ویژگی شهروندان کارآمد برای قرن بیست و یکم را اینگونه وصف می‌کند.

- 1- به همکاری مداوم با هم می‌پردازند.
- 2- اصول عدالت اجتماعی را برای هدایت اعمال خود تدوین می‌نمایند.
- 3- به روش انتقادی و نظامند تفکر می‌کنند.
- 4- از اختلافات فرهنگی استقبال می‌نمایند و از آن چیز یاد می‌گیرند.
- 5- مسائل جهانی و بین المللی را بررسی و ارزیابی می‌نمایند.
- 6- اختلافات را بدون خشونت حل می‌نمایند.
- 7- سبک زندگی خود را برای محافظت از محیط زیست تغییر می‌دهند.
- 8- حقوق بشر را شناخته و نسبت به رعایت آن اقدام می‌کنند.
- 9- شهادت ساختن آینده متعادل را دارند.
- 10- در امور سیاسی بطور دموکراتیک مشارکت می‌کنند.

بالاخره در پژوهش جدیدتری که در ایران انجام گرفته، ویژگی‌های شهروند خوب برای کشور ایران از طریق مطالعات نظری و میدانی مورد بررسی قرار گرفته است. بر اساس این پژوهش یک شهروند مطلوب برای جامعه ایران باید در سه حیطه یا قلمرو دارای صلاحیت‌های معینی باشد که عبارتند از:

- 1- شناخت مدنی: عبارت است از مجموعه‌ای از آگاهی، اطلاعات و درک و فهم مدنی و مولفه‌های آن که عبارتند از آگاهی از نحوه بدست آوردن اطلاعات، آگاهی از ساختار و نحوه عملکرد

¹ Nick and Heldon

تحلیل برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی...
دولت، آگاهی از دیدگاه‌های احزاب عمده کشور،
آگاهی از حوادث و رویدادهای جامعه، آگاهی از
قوانین و مقررات اجتماعی و آگاهی از حقوق
شخصی و بین‌المللی

2- توانایی مدنی: عبارت است از مجموعه از
مهارت‌ها، قابلیت‌ها و توانمندی‌هایی که هر فرد
برای زیستن در جامعه‌ی ای که در آن زندگی می‌کند
به آنها نیاز دارد و مولفه‌های آن عبارتند از
توانایی مشارکت با دیگران، توانایی انجام
امور بدون اتکا به دیگران، توانایی اتخاذ
تصمیمات منطقی و توانایی رفتار بر اساس اصول
اخلاقی و مذهبی مطلوب.

3- نگرش مدنی: که عبارت است از مجموعه‌ای از طرز
تلقی، باورها و دیدگاه‌هایی که برای یک شهروند
خوب ضروری است. و مولفه‌های آن عبارتند از
پذیرش تنوع و تکرار در جامعه و احترام به آن،
داشتن اعتقادات و باورهای مستقل، داشتن روحیه
مسئولیت‌پذیری، دارا بودن حس وطن پرستی، داشتن
روحیه بردباری و تحمل، داشتن روحیه انتقاد
پذیری، دارا بودن روحیه قدرشناسی نسبت به
میراث فرهنگی و هویت مذهبی ملی (فتحي و
اجارگاه. 2001).

در چند سال اخیر تدوین و ابلاغ سند چشم
انداز توسعه بیست ساله ایران که گام نوین و
مهمی در نظام برنامه‌ریزی کلان کشور به حساب
می‌آید. مطابق الگوی ارائه شده توسط سند چشم
انداز بیست ساله نظام جمهوری اسلامی ایران انسان
مطلوب انسانی است که دارای ویژگی‌های مانند
«فعال بودن»، «رضایتمندی»، «ایثارگری»، «مومن
بودن»، «وجدان کاری»، «منضبط»، «متعهد بودن به
انقلاب و نظام اسلامی»، «مسئولیت‌پذیری»، «روحیه
تعاون»، «سازگاری اجتماعی»، «متعهد بودن به
شکوفایی ایران» و «مفتخر به ایرانی بودن»
باشند.

پژوهشنامه تربیتی

تربیت شهروند مطلوب یکی از کارکردهای اصلی نظام آموزش و پرورش رسمی هر کشوری محسوب می‌شود و برنامه‌ریزان درسی در تمام مقاطع تحصیلی به این کارکرد توجه کرده و سعی می‌نمایند با تدوین برنامه‌های درسی مطمئن و استاندارد رفتارهای شهروندی مختلف را در دانش آموزان ایجاد کنند. البته زمانی این کارکرد محقق می‌شود که تمام عناصر برنامه درسی بدرستی انتخاب و تعیین شود به همین منظور محقق بر آن است تا عناصر (اهداف- محتوا- روش‌های آموزش- ارزشیابی آموزش) برنامه درسی اجرا شده در زمینه تربیت شهروندی در مقطع ابتدایی را بر اساس مبانی علمی موجود در این زمینه بررسی نماید.

این تحقیق به منظور تحقق اهداف ذیل انجام

شد.

- بررسی برنامه درسی رسمی اجرا شده در حیطة شهروندی و شناسایی نکات قوت و ضعف آن در دوره ابتدایی.
  - بررسی وضعیت اهداف برنامه درسی مقطع ابتدایی در حیطة تربیت شهروندی.
  - بررسی وضعیت محتوای برنامه درسی مقطع ابتدایی در حیطة تربیت شهروندی.
  - بررسی وضعیت فعالیت‌های یاددهی و یادگیری برنامه درسی مقطع ابتدایی در حیطة تربیت شهروندی.
  - بررسی وضعیت شیوه‌های ارزشیابی آموزشی برنامه درسی مقطع ابتدایی در حیطة تربیت شهروندی. این تحقیق در راستای پاسخ دادن به سؤال اصلی ذیل انجام می‌شود:
  - آیا برنامه درسی (اهداف، محتوا، روش‌های یاددهی - یادگیری و روش‌های ارزشیابی آموزشی) اجرا شده در مقطع ابتدایی نظام آموزشی ایران در حیطة تربیت شهروندی مطلوب است؟
- محقق جهت پاسخ دادن به سؤال اصلی ذکر شده در بالا باید به سئوالات فرعی ذیل پاسخ دهد.

تحلیل برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی...

- 1- آیا اهداف برنامه درسی اجرا شده مقطع ابتدایی نظام آموزشی ایران در حیطه تربیت شهروندی مطلوب است؟
- 2- آیا محتوای برنامه درسی اجرا شده مقطع ابتدایی نظام آموزشی ایران در حیطه تربیت شهروندی مطلوب است؟
- 3- آیا فعالیت‌های یاددهی و یادگیری برنامه درسی اجرا شده مقطع ابتدایی نظام آموزشی ایران در حیطه تربیت شهروندی مطلوب است؟
- 4- آیا شیوه‌های ارزشیابی آموزشی برنامه درسی اجرا شده مقطع ابتدایی نظام آموزشی ایران در حیطه تربیت شهروندی مطلوب است؟

روش

این تحقیق از نوع کاربردی و به روش زمینه‌ای انجام شده است. جامعه آماری تحقیق حاضر شامل چند بخش بود.

جامعه آماری اول این تحقیق کتب درسی مقطع ابتدایی بود و جامعه دوم و سوم این تحقیق شامل معلمان پایه‌های چهارم و پنجم و دانش‌آموزان این پایه‌های شهرستان بناب در سال تحصیلی 86-87 بود که تعداد آنها بر اساس گزارش رسمی آموزش و پرورش منطقه شهرستان بناب بالغ بر 174 نفر معلم زن و مرد و 3624 نفر دانش‌آموز دختر و پسر می‌باشد. از جامعه آماری اول کتب درسی پایه‌های چهارم و پنجم و از جامعه آماری دوم 62 معلم و از جامعه آماری سوم 94 دانش‌آموز به روش تصادفی طبقه‌ای به عنوان نمونه تحقیق انتخاب شدند.

پژوهشنامه تربیتی

در تحقیق حاضر از سه ابزار به منظور گردآوری داده‌های تحقیق استفاده شده است. ابزار های مذکور عبارتند از :

1- ابزار تحلیل محتوا جهت تجزیه و تحلیل محتوای کتب درسی پایه‌های چهارم و پنجم مقطع ابتدایی: با این ابزار محقق کتب درسی پایه‌های چهارم و پنجم مقطع ابتدایی را در مقوله‌های تربیت شهروندی تحلیل نمود و لازم به ذکر است مفاد ابزار مذکور در 27 مقوله نهایی شده است.

2- فرم مشاهده روش تدریس معلمان: این فرم بر اساس مولفه‌های به دست آمده از شاخصهای مورد تایید در ارتقاء رفتارهای شهروندی در 45 بند در خصوص نحوه تدریس (فرآیندهای یاددهی - یادگیری و شیوه‌های ارزشیابی آموزش) معلمان طراحی شد و عملکرد معلمان بر آن اساس مشاهده شده است.

3- پرسشنامه نظرخواهی دانش‌آموزان در خصوص برنامه‌های عملی و مشارکتی مدارس: این ابزار به منظور دستیابی به نظرات دانش‌آموزان در خصوص برنامه‌های عملی و مشارکتی مدرسه جهت ارتقاء رفتارهای شهروندی دانش‌آموزان در قالب 25 مولفه طراحی و تدوین شده است.

ابتدا مقوله‌های مورد نظر در حیطه برنامه درسی تربیت شهروندی پس از استخراج از کتب مورد نظر شمارش شده و درجداول مربوطه فراوانی و درصد آنها توصیف شده و سپس تفاوت فراوانی موجود با مطلوب با آزمون غیرپارمتریک (خی دو¹) مورد آزمون قرار گرفته است.

$$1. \text{آزمون خی دو} \left[X = \frac{(O - E)^2}{E} \right]$$

O = فراوانی مشاهده شده

E = فراوانی مورد انتظار

تحلیل برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی...
 محقق جهت تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از وضع موجود عملکرد معلمان در تدریس و فعالیتهای عملی و مشارکتی مدارس در حیطه تربیت شهروندی از شاخصهای آماری توصیفی بویژه میانگین استفاده کرد و جهت سنجش تفاوت میانگین مطلوب با میانگین نمونه از آزمون (t تک نمونه ای¹) بهره برده است.

یافته‌ها

الف: تجزیه و تحلیل کتب درسی پایه‌های چهارم و پنجم در راستای برنامه درسی تربیت شهروندی: فراوانی مقوله‌های تربیت شهروندی در کتب فوق‌الذکر استخراج گردید و در قالب جداول مربوطه تعداد و درصد هریک از مقوله‌ها در هر پایه بصورت جداگانه و سپس به طور کلی در هر دو پایه چهارم و پنجم با هم از بیشترین فراوانی تا کمترین فراوانی توصیف شده و سپس تعداد فراوانی مشاهده شده هر مقوله با فراوانی مطلوب به کمک آزمون آماری غیر پارامتریک (خی دو) مورد آزمون قرار گرفته تا میزان خطای احتمالی در تفاوتها تعیین شود. لازم به توضیح است که در تعیین فراوانی‌های مطلوب برای هر کتاب درسی در مقوله‌های تربیت شهروندی فرض براین شد که باید در این کتابها به تناسب حجم آنها به مقوله‌ها توجه شود یعنی فراوانی مفاهیم مطرح شده باید متناسب با تعداد صفحات هر کتاب باشد از این رو تعداد کل مفاهیم مشاهده شده بر تعداد کل صفحات

$$1. \text{آزمون (t تک نمونه ای)} = \left[t = \frac{\bar{x} - \mu}{S_{\bar{x}}} \right]$$

T = نسبت t

μ = میانگین فرض شده برای جامعه

$\bar{x}$ = میانگین نمونه

$S_{\bar{x}}$ = خطای استاندارد میانگین

سال پنجم -

پژوهشنامه تربیتی

کتابها تقسیم شدومیانگین لازم برای هر صفحه بدست آمد سپس با ضرب این مقدار در تعداد صفحات هر کتاب، فراوانی مطلوب برای کتابهای درسی با توجه به حجم آنها بدست آمد. و اما در تعیین فراوانی مطلوب برای هر مقوله تربیت شهروندی فرض بر این شد که هر یک از مقوله‌های تربیت شهروندی باید توزیع مساوی داشته باشد یعنی همه مقوله‌ها از یک میزان اهمیت برخوردار هستند و بطور مساوی باید به همه آنها تأکید و پرداخته شود از این رو با تقسیم مجموع فراوانی‌های مشاهده شده بر تعداد مقوله‌های مورد بررسی فراوانی مطلوب برای هر مقوله بدست آمد. نتایج استخراج شده از این بخش به ترتیب در جداول مربوطه به شرح ذیل توصیف و بیان شده است.

جدول (1) رتبه‌بندی و درصد مقوله تربیت شهروندی در کتب پایه چهارم

رتبه	مقوله‌های مورد بررسی	فراوانی مقوله	فراوانی مطلوب	نسبت	فراوانی مشاهده شده
1	مهارت مشاهده، فهم، ادراک و داوری درست و منطقی و حل مسأله	11 8	74 25	16 330	97 16
2	روحیه همکاری با جمع و کار گروهی، کمک به دیگران و همدلی با دیگران و انسان‌دوستی	76	74 25	98/13	93 10
3	وطن‌دوستی و علاقه به نمادهای میهنی (پرچم، سرود ملی و...) و منابع طبیعی و مادی	51	74 25	24/78	33 7
4	شناخت و دفاع از آرمانهای اصلی و ارزشهای معنوی	48	74 25	19/59	90 6
5	آشنایی و حفظ و قدردانی از میراث فرهنگی و شخصیت‌های برجسته در سطوح مختلف	46	74 25	15/94	61 6
6	احساس مسوولیت در برابر خود و دیگران	43	74 25	11/57	18 6
7	الگوسازی و ابداع رفتار مثبت، تقویت رفتارهای درست و مثبت و منطقی (شجاعت، اقدام مستقل، مهربانی، صبوری و مقاومت).	41	74 25	9/04	89 5
8	نظم و قانون‌پذیری و مناسبات سازنده	35	74 25	3/33	03 5

تحلیل برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی...

/17 4	0/41	/74 25	29	تبادل افکار از طریق گفتگو و صحبت	9
/74 3	0/0	/74 25	26	محیط زیست و نحوه برخورد درست با آن	10
/59 3	0/02	/74 25	25	دستگیری از مظلوم و مبارزه با ظالم	11
/30 3	0/29	/74 25	23	امید داشتن به آینده برای سامان دادن و تلاش سازنده	12
/30 3	0/29	/74 25	23	داشتن روابط اجتماعی سالم و مهارت‌های برقراری ارتباط با همدیگر	13
/16 3	0/54	/74 25	22	آگاهی از نهادهای رسمی و غیررسمی و داشتن ارتباط صحیح با آنها	14
/58 2	2/32	/74 25	18	آگاهی از مسائل جهانی تأثیرگذار و نحوه برخورد با آنها	15
/15 2	4/48	/74 25	15	خوشبینی و اعتماد به دیگران	16
/72 1	7/33	/74 25	12	دانش حقوق و مسوولیت‌های شهروندی	17
/43 1	9/62	/74 25	10	حقوقشناسی و قدردانی از دیگران و قناعت بودن به حقوق خود	18
1	13/64	/74 25	7	خودشناسی، خودارزیابی و اعتماد به نفس	19
/71 0	16/71	/74 25	5	استفاده و برخورد درست با منابع اطلاعاتی (اینترنت، ماهواره، رسانه‌های مکتوب و ...)	20
/71 0	16/71	/74 25	5	آگاهی از سازمانها و نهادهای بین‌المللی	21
/71 0	16/71	/74 25	5	برخورد منطقی و درست با بحرانها و مسائل پیش‌آمده	22
/57 0	18/13	/74 25	4	صلح و حل تضادها	23
/43 0	20/08	/74 25	3	استفاده صحیح و بهینه از امکانات و فرصت‌های پیرامونی	24
/28 0	21/89	/74 25	2	راه‌های تصمیم‌گیری، پرسشگری، نقد عملکرد و مخالفت منطقی با افراد حقیقی و حقوقی	25
/14 0	23/77	/74 25	1	آگاهی از ساختار حکومت و وظایف آن	26
0	25/74	/74 25	0	واقع‌بینی توأم با نگرش مثبت نسبت به مسائل و رویدادها	27
100 0/	/74 711	695	69 5	جمع	

جدول شماره (2) مقایسه وضع موجود توزیع مقوله های تربیت شهروندی در کتب درسی پایه چهارم ابتدایی با وضع مطلوب

درجه آزادی	معنی	سطح داری	دو جدول	خی شده	خی دو محاسبه شده
------------	------	----------	---------	--------	------------------

پژوهشنامه تربیتی

26	0/05	38/89	711/74
----	------	-------	--------

همچنانچه در جدول شماره (1-2) ملاحظه می‌شود خي دو محاسبه شده برابر با (711/74) بوده و بزرگتر از خي دو جدول با درجه آزادي (26) و با سطح معني‌داري (0/05) برابر با (38/89) می‌باشد نتیجه گرفته می‌شود بین فراوانی مشاهده شده و مطلوب در مقوله‌های تربیت شهروندی در کتب درسی پایه چهارم تفاوت معني‌داري وجود دارد بدین ترتیب که به مقوله‌های شماره 1 الي 10 جدول (1-1) بیش از انتظار توجه و به مقوله‌های شماره 11 الي 14 در حد انتظار و به مقوله‌های شماره 15 الي 27 کمتر از حد انتظار توجه شده است.

جدول (3) رتبه‌بندی و درصد مقوله تربیت شهروندی در کتب پایه پنجم

رتبه	مقوله‌های مورد بررسی	فراوانی مشاهده شده	فراوانی مطلوب	خي دو	درصد فراوانی مشاهده شده
1	مهارت مشاهده، فهم، ادراك و داوري درست و منطقي و حل مسأله	210	77/51	61/483	02/15
2	روحیه همکاری با جمع و کار گروهی، کمک به دیگران و همدلی با دیگران و انسان‌دوستی	148	77/51	87/178	58/10
3	وطن‌دوستی و علاقه به نمادهای میهنی (پرچم، سرود ملی و ...) و منابع طبیعی و مادی	128	77/51	24/112	9/15
4	الگوسازی و ابداع رفتار مثبت، تقویت رفتارهای درست و مثبت و منطقی (شجاعت، اقدام مستقل، مهربانی، صبوری و مقاومت).	96	77/51	37/78	6/86
5	شناخت و دفاع از آرمانهای اصلی و ارزشهای معنوی	91	77/51	29/72	6/50
6	آشنایی و حفظ و قدردانی از میراث فرهنگی و شخصیت‌های برجسته در سطوح مختلف	79	77/51	14/32	5/65
7	تبادل افکار از طریق گفتگو و صحبت	72	77/51	7/9	5/15
8	دستگیری از مظلوم و مبارزه با	64	77/51	2/88	4/57

تحلیل برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی...

		51		ظالم	
3/86	0/09	/77 51	54	آگاهی از ساختار حکومت و وظایف آن	9
3/64	0/01	/77 51	51	احساس مسولیت در برابر خود و دیگران	10
3/43	0/27	/77 51	48	استفاده و برخورد درست با منابع اطلاعاتی (اینترنت، ماهواره، رسانه‌های مکتوب و ...)	11
2/86	2/67	/77 51	40	آگاهی از نهادهای رسمی و غیررسمی و داشتن ارتباط صحیح با آنها	12
2/64	4/21	/77 51	37	دانش حقوق و مسولیت‌های شهروندی	13
2/57	4/80	/77 51	36	نظم و قانون‌پذیری و مناسبات سازنده	14
2/36	6/80	/77 51	33	امید داشتن به آینده برای سامان دادن و تلاش سازنده	15
2/21	8/33	/77 51	31	حقوق‌شناسی و قدردانی از دیگران و قانع بودن به حقوق خود	16
2/07	10/01	/77 51	29	داشتن روابط اجتماعی سالم و مهارت‌های برقراری ارتباط با هم‌دیگر	17
2/07	10/01	/77 51	29	محیط زیست و نحوه برخورد درست با آن	18
1/71	14/89	/77 51	24	آگاهی از مسائل جهانی تأثیرگذار و نحوه برخورد با آنها	19
1/64	15/98	/77 51	23	استفاده صحیح و بهینه از امکانات و فرصت‌های پیرامونی	20
1/57	17/11	/77 51	22	راه‌های تصمیم‌گیری، پرسشگری، نقد عملکرد و مخالفت منطقی با افراد حقیقی و حقوقی	21
1/43	19/49	/77 51	20	برخورد منطقی و درست با بحران‌ها و مسائل پیش‌آمده	22
1	27/55	/77 51	14	خودشناسی، خودارزیابی و اعتماد به نفس	23
0/50	38/71	/77 51	7	خوشبینی و اعتماد به دیگران	24
0/35	42/25	/77 51	5	صلح و حل تضادها	25
0/07	49/78	/77 51	1	واقع‌بینی توأم با نگرش مثبت نسبت به مسائل و رویدادها	26
0	51/77	/77 51	0	آگاهی از سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی	27
%100	/1 1192		1398	جمع	

پژوهشنامه تربیتی

جدول شماره (4) مقایسه وضع موجود توزیع مقوله های تربیت شهروندی در کتب درسی پایه پنجم ابتدایی با وضع مطلوب

درجه آزادی	سطح معنی داری	خی دو جدول	خی دو محاسبه شده
26	0/05	38/89	1192/1

همچنانچه که در جدول شماره (4-1) ملاحظه می شود خی دو محاسبه شده برابر با (1192/1) بوده و بزرگتر از خی دو جدول با درجه آزادی (26) و با سطح معنی داری (0/05) برابر با (38/89) می باشد نتیجه گرفته می شود بین فراوانی مشاهده شده و مطلوب در مقوله های تربیت شهروندی در کتب درسی پایه پنجم تفاوت معنی داری وجود دارد به این ترتیب که به مقوله های شماره 1 الی 8 جدول (3-1) بیش از حد انتظار توجه و به مقوله های شماره 9 الی 11 در حد انتظار و به مقوله های شماره 12 الی 27 کمتر از حد انتظار توجه شده است.

جدول (5) رتبه بندی و درصد مقوله های تربیت شهروندی در کتب پایه چهارم و پنجم

رتبه	مقوله های مورد بررسی	مشارکت مشاهده	فراوانی مطلوب	خی دو	مشارکت مشاهده	درصد فراوانی مشاهده
1	مهارت مشاهده، فهم، ادراک و داوری درست و منطقی و حل مسأله	328	51/77	51/809	67/15	
2	روحیه همکاری با جمع و کار گروهی، کمک به دیگران و همدلی با دیگران و انسان دوستی	224	51/77	85/276	70/10	
3	وطن دوستی و علاقه به نمادهای میهنی (پرچم، سرود ملی و ...) و منابع طبیعی و مادی	179	51/77	88/132	8/55	
4	شناخت و دفاع از آرمانهای اصلی و ارزشهای معنوی	139	51/77	48/78	6/64	
5	الگوسازی و ابداع رفتار مثبت، تقویت رفتارهای درست و مثبت و منطقی (شجاعت، اقدام مستقل، مهربانی، صبوری و مقاومت).	137	51/77	45/65	6/54	
6	آشنایی و حفظ و قدردانی از میراث	125	51/77	29/09	5/97	

تحلیل برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی...

		77		فرهنگی و شخصیت‌های برجسته در سطوح مختلف
4/82	7/11	/51 77	101	7 تبادل افکار از طریق گفتگو و صحبت
4/49	3/50	/51 77	94	8 احساس مسولیت در برابر خود و دیگران
4/25	1/70	/51 77	89	9 دستگیری از مظلوم و مبارزه با ظالم
3/39	0/54	/51 77	71	10 نظم و قانون‌پذیری و مناسبات سازنده
2/96	3/10	/51 77	62	11 آگاهی از نهادهای رسمی و غیررسمی و داشتن ارتباط صحیح با آنها
2/67	5/96	/51 77	56	12 امید داشتن به آینده برای سامان دادن و تلاش سازنده
2/62	6/53	/51 77	55	13 آگاهی از ساختار حکومت و وظایف آن
2/62	6/53	/51 77	55	14 محیط زیست و نحوه برخورد درست با آن
2/53	7/75	/51 77	53	15 استفاده و برخورد درست با منابع اطلاعاتی (اینترنت، ماهواره، رسانه‌های مکتوب و ...)
2/48	8/39	/51 77	52	16 داشتن روابط اجتماعی سالم و مهارت‌های برقراری ارتباط با هم‌دیگر
2/34	10/48	/51 77	49	17 دانش حقوق و مسوولیت‌های شهروندی
2	16/26	/51 77	42	18 آگاهی از مسائل جهانی تأثیرگذار و نحوه برخورد با آنها
1/95	17/19	/51 77	41	19 حق‌شناسی و قدردانی از دیگران و قانع بودن به حقوق خود
1/24	34/23	/51 77	26	20 استفاده صحیح و بهینه از امکانات و فرصت‌های پیرامونی
1/19	35/57	/51 77	25	21 برخورد منطقی و درست با بحران‌ها و مسائل پیش‌آمده
1/14	36/94	/51 77	24	22 راه‌های تصمیم‌گیری، پرسشگری، نقد عملکرد و مخالفت منطقی با افراد حقیقی و حقوقی
1/05	39/75	/51 77	22	23 خوشبینی و اعتماد به دیگران
1	41/19	/51 77	21	24 خودشناسی، خودارزیابی و اعتماد به نفس
0/43	60/55	/51 77	9	25 صلح و حل تضادها
0/23	67/83	/51	5	26 آگاهی از سازمان‌ها و نهادهای

پژوهشنامه تربیتی

		77		بین‌المللی	
0/04	75/52	/51 77	1	واقع‌بینی توأم با نگرش مثبت نسبت به مسائل و رویدادها	27
%100	/38 1829		209 3	جمع	

جدول شماره (6) مقایسه وضع موجود توزیع مقوله های تربیت شهروندی در کتب درسی پایه های چهارم و پنجم ابتدایی با وضع مطلوب

درجه آزادی	سطح معنی داری	خی دو جدول	خی دو محاسبه شده
26	0/05	38/89	1829/38

تحلیل برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی...
 همچنانچه که در جدول شماره (6-1) ملاحظه می‌شود
 خي دو محاسبه شده برابر با (1829/38) بوده و
 بزرگتر از خي دو جدول با درجه آزادي (26) و با
 سطح معني‌داري (0/05) برابر با (38/89) می‌باشد
 نتیجه گرفته می‌شود بین فراواني مشاهده شده و
 مطلوب در مقوله‌هاي تربیت شهروندی در کتب درسي
 پایه‌هاي چهارم و پنجم تفاوت معني‌داري وجود دارد
 بدین ترتیب که به مقوله‌هاي شماره 1 الي 9 جدول
 (5-1) بیش از انتظار و به مقوله‌هاي شماره 10 الي
 11 در حد انتظار و به مقوله 12 الي 27 کمتر از حد
 انتظار توجه شده است.

جدول (7-1) بیان نتایج تفاوت فراواني موجود مقوله‌هاي
 تربیت

شهروندی کتب درسي پایه چهارم ابتدایی با فراواني مطلوب

کتاب مورد بررسی پایه چهارم	فارسی	اجتم اعی	هدیه‌هاي آسمانی	ریاض ی	علوم تجربی	جمع
فراواني موجود	261	96	191	29	118	695
فراواني مطلوب	248	109	93	152	85	687
df=4 خطا						
=217/83 خي دو محاسبه شده =9/49 خي دو جدول						
=0/05 درصد						

همچنانچه که در جدول (7-1) ملاحظه می‌شود چون
 خي دو محاسبه شده برابر با عدد (217/83) می‌باشد
 و خي دو جدول با درجه آزادي (4) با سطح
 معناداري (0/05) برابر با (9/49) است و خي دو
 محاسبه شده بزرگتر از خي دو جدول می‌باشد نتیجه
 گرفته می‌شود بین متغیرهاي مورد پژوهش یعنی در
 میزان برخورداری از مقوله‌هاي تربیت شهروندی در
 کتب درسي پایه چهارم مقطع ابتدایی تفاوت
 معني‌داري وجود دارد. بدین ترتیب که در کتابهاي
 درسي هدیه‌هاي آسمانی و علوم تجربی بیش از حد
 انتظار به مقوله‌هاي تربیت شهروندی پرداخته و
 در کتب تعلیمات اجتماعی و ریاضی کمتر از حد
 انتظار و در کتاب فارسی در حد انتظار پرداخته شده
 است.

پژوهشنامه تربیتی

جدول (8) بیان نتایج تفاوت فراوانی موجود مقوله‌های تربیت شهروندی

کتاب درسی پایه پنجم مقطع ابتدایی با فراوانی مطلوب

کتاب بررسی پایه پنجم	مورد	فارسی	اجتماعی	هدیه‌های آسمانی	ریاضی	علوم تجربی	جمع
فراوانی موجود	380	484	329	45	160	1398	
فراوانی مطلوب	469	249	262	246	168	1394	
		df=4					
		خطا					
		=420/4 خي دو محاسبه شده					
		=9/49 خي دو جدول					
		=0/05 درصد					

همچنانچه در جدول (8-1) ملاحظه می‌شود چون خي دو محاسبه شده برابر با عدد (420/4) می‌باشد و خي دو جدول با درجه آزادي (4) سطح معناداري (0/05) برابر با (9/49) است و خي دو محاسبه شده بزرگتر از خي دو جدول می‌باشد نتیجه گرفته می‌شود بین متغیرهای مورد پژوهش یعنی در میزان برخورداری از مقوله‌های تربیت شهروندی در کتاب درسی پایه پنجم مقطع ابتدایی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. بدین ترتیب در کتاب اجتماعی و هدیه‌های آسمانی بیش از حد انتظار به مقوله‌های تربیت شهروندی توجه شده و در کتاب علوم تجربی در حد انتظار است ولی در کتابهای فارسی و ریاضی کمتر از حد انتظار پرداخته شده است.

جدول (9) بیان نتایج تفاوت فراوانی موجود مقوله‌های تربیت شهروندی کتاب

درسی پایه‌های چهارم و پنجم مقطع ابتدایی با فراوانی مطلوب

کتاب بررسی	مورد	فارسی	اجتماعی	هدیه‌های آسمانی	ریاضی	علوم تجربی	جمع
فراوانی موجود	641	580	520	74	278	2093	
فراوانی مطلوب	726	352	341	413	254	2086	
		df=4					
		خطا					
		=532/09 خي دو محاسبه شده					
		=9/49 خي دو جدول					
		=0/05 درصد					

همچنانچه در جدول (9-1) ملاحظه می‌شود چون خي دو محاسبه شده برابر با عدد (532/09) می‌باشد و خي

تحلیل برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی...
دو جدول با درجه آزادی (4) با سطح معناداری (0/05) برابر با (9/49) است و خی دو محاسبه شده بزرگتر از خی دو جدول می‌باشد نتیجه گرفته می‌شود بین متغیرهای مورد پژوهش یعنی در میزان برخورداری از مقوله‌های تربیت شهروندی در کتب درسی پایه‌های چهارم و پنجم مقطع ابتدایی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. بدین ترتیب که در کتب اجتماعی و هدیه‌های آسمانی به مقوله‌های تربیت شهروندی بیش از حد انتظار توجه شده و کتابهای فارسی و علوم تجربی در حد انتظار است ولی در کتاب ریاضی کمتر از حد انتظار توجه شده است.

ب: تجزیه و تحلیل عملکرد معلمان درخصوص انجام فعالیت‌های یاددهی - یادگیری و شیوه‌های ارزشیابی: عملکرد معلمان در هر یک از مؤلفه‌ها طبق طیف لیکرت مشاهده نشد (.) - خیلی کم (1) - کم (2) - متوسط (3) - زیاد (4) - خیلی زیاد (5) نمره‌گذاری شد و نمره میانگین هر مؤلفه و کل مؤلفه‌ها برآورد شد و در ادامه محقق جهت تعیین معنی‌داری تفاوت موجود میان میانگین نمونه و میانگین مطلوب جامعه که نمره (5) فرض شده از آزمون (t تک نمونه‌ای) استفاده کرد که داده‌های استخراج شده در جدول شماره (1-2) و (2-2) توصیف می‌شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پژوهشنامه تربیتی

جدول (10) توزیع نمرات میانگین کسب شده توسط معلمان در خصوص انجام فعالیتهای یاددهی - یادگیری لازم در راستای ارتقای رفتارهای شهروندی در کلاس درس

ردیف	انواع فعالیتهای یاددهی یادگیری	میانگین
1	ایجاد محیطی امن، صمیمی و دوست داشتنی در کلاس برای دانش آموزان	4/25
2	تلاش برای ایجاد اعتماد و اطمینان هر چه بیشتر بین خود و دانش آموزان	4/1
3	فرصت دادن به دانش آموزان برای مشارکت در تصمیم گیریهای مختلف کلاسی	4
4	تشویق دانش آموزان به مشارکت در فعالیتهای گروهی با یکدیگر	4
5	متناسب ساختن مطالب و استدلالهای بکار گرفته شده با سطح توان ذهنی دانش آموز	3/75
6	محترم شمردن و بها دادن به ابعاد وجودی مختلف شخصیت دانش آموزان	3/5
7	حمایت به موقع و متناسب از دانش آموزان در حین فعالیت و یادگیری	3/5
8	اجازه داده به دانش آموزان برای بیان اندیشه ها، دیدگاهها و روشهای تحلیل داده ها	3
9	تلاش در رشد روحیه میل به کار و فعالیت هر چه بیشتر در بین دانش آموزان	3
10	رعایت و توجه به علائق، خواسته ها و نیازهای دانش آموزان در کار گیری و تحصیل	3
11	اجتناب از هر گونه تعصب و جانبداری در مواجهه با پاسخهای دانش آموزان	2/8
12	تاکید بر اهمیت همکاری و لزوم داشتن همکاری مطلوب با یکدیگر در همه امور	2/8
13	طرح سوالاتی باز و عمیق برای دانش آموزان در خصوص مسائل و موضوعات اجتماعی	2/5
14	شرح جامع سوالات اجتماعی مطروحه بمنظور ایجاد فهم کاملتر در دانش آموزان	2/5
15	باز خورد صحیح و بموقع دادن به دانش آموزان بر اساس میزان تلاش و کوشش آنها	2/4
16	تاکید بر فعال نمودن دانش آموزان در کلاس(اعم از ذهنی، فیزیکی و...)	2/4
17	ایفای نقش هدایتی توسط معلم به هنگام اشتغال دانش آموزان به فعالیتهای گروهی	2/38
18	ارائه الگوها و سرمشقهای مناسب اجتماعی در برنامه درسی و تدریس خود	2/37
19	برقرار ساختن رقابت های گروهی سالم بین دانش آموزان بجای	2/24

تحلیل برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی...

	رقابتهای انفرادی ناسالم	
2/24	2 تعیین تکالیف و فعالیتهای عملی برای دانش آموزان در زمینه های مختلف اجتماعی	
2/2	21 اعطای فرصت کافی برای تمرین ، ابتکار و نوآوری به دانش آموزان	
2/2	22 تلاش برای دستیابی دانش آموزان به فهم درستی از رفتارهای الگوی ارائه شده	
2/15	23 تعیین وظائف و تکالیف یادگیری جمعی و گروهی برای دانش آموزان در کلاس	
2/13	24 استفاده بموقع از تشویق و پاداش برای ایجاد انگیزه در شاگردان	
2/1	25 دقت در نوع استدلالهای دانش آموزان در پاسخ به سوالات اجتماعی و سعی در بهبود آن	
2	26 قبول پاسخهای احیانا غیر معمول برخی دانش آموزان و احترام گذاری به عقاید شان	
2	27 گروهبندی دانش آموزان در گروههای مختلف بمنظور رشد روح همکاری در بین آنها	
2	28 مشارکت دادن عموم دانش آموزان در فعالیتهای اجتماعی انتخابی	
2	29 اجتناب از دادن باز خوردهای متناقض و متضاد به دانش آموزان	
2	30 نمونه و الگوی عملی بودن در مسولیت پذیری اجتماعی برای دانش آموزان	
2	31 پذیرش و قبول دانش آموزانی که براحتی مطلب وموضوع را نمی پذیرند	
1/8	32 اعطای فرصت کافی به دانش اموزان جهت تفکر پیرامون مسائل اجتماعی مطروحه	
1/8	33 کمک به دانش آموز که بتوانند پاسخ خود به سوالات اجتماعی را کاملتر کند	
1/75	34 استفاده از روشهای اکتشافی ،حل مساله و فعال بجای روشهای سنتی تدریس	
1/7	35 استفاده از نظرات و دیدگاههای دانش آموزان در طراحی تکالیف اجتماعی	
1/7	36 تشویق دانش آموزان به استفاده از منابع متعدد در یادگیری مطالب و موضوعات	
1	37 یاری گرفتن از دانش اموزان برای تعیین قوانین و مقررات لازم برای اداره کلاس	
1	38 تعیین زمانی خاص بر ای پرسیدن سوالات مختلف اجتماعی از سوی دانش آموزان	
1	39 معرفی الگوها و سرمشقهایی مسولیت پذیری اجتماعی که مورد علاقه و توجه دانش آموزان است	
0/9	40 انتخاب تکالیف اجتماعی که مورد علاقه و اشتیاق دانش آموزان است	

پژوهشنامه تربیتی

0/87	41	بهره گیری از ابتکارات و خلاقیت‌های دانش آموزان در کار تدریس و یاددهی آنها
0/8	42	کوشش در راه ایجاد روحیه پذیرش نتایج اعمال شخصی خود در دانش آموزان
0/7	43	معرفی الگوهای مسئولیت پذیری اجتماعی متناسب با توان ذهنی دانش آموز
0/7	44	آگاه ساختن دانش آموزان از اهداف فعالیتها و تکالیف اجتماعی انتخابی
9/5	45	استفاده از رسانه های مختلف برای نشان دادن الگو و سرمشک‌های
2/21		مسئولیت پذیری اجتماعی میانگین کل:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تحلیل برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی...

جدول شماره (11) مقایسه نمره میانگین فعالیت‌های یاددهی -
یادگیری لازم در راستای
ارتقای رفتارهای شهروندی در کلاس درس توسط معلمان با میانگین
مطلوب

انحراف معیار	t) محاسبه شده	(t) جدول	میانگین فرض شده برای جامعه	میانگین کسب شده توسط نمونه	درصد خطا	درجه آزادی
0/95	23/25	2	5	2/21	0/05	61

همچنانچه در جدول (2-2) ملاحظه می‌شود میانگین بدست آمده از نمونه مورد نظر برابر با (2/21) و میانگین مطلوب فرض شده برای جامعه آماری برابر با (5) می‌باشد و t محاسبه شده برابر با (23/25) و t جدول با درجه آزادی (61) و با سطح معناداری (0/05) برابر با (2) می‌باشد و t محاسبه شده بزرگتر از t جدول است، نتیجه گرفته می‌شود بین میانگین نمونه و جامعه یعنی در اجرای فرایندهای یاددهی- یادگیری و شیوه‌های ارزشیابی آموزشی بین معلمان جامعه و نمونه تحقیق تفاوت معنی‌داری وجود دارد بدین ترتیب می‌توان گفت که معلمان در انجام مهارت‌های یاددهی- یادگیری و شیوه‌های ارزشیابی آموزشی جهت ارتقای رفتارهای شهروندی از حد متوسط ضعیف‌تر عمل می‌کنند.

ج: تجزیه و تحلیل چگونگی طراحی و اجرای برنامه‌های مکمل مدارس در راستای برنامه درسی تربیت شهروندی از دیدگاه دانش‌آموزان: در خصوص اجرای برنامه‌های مکمل در راستای تربیت شهروندی در مدارس از دانش‌آموزان نظرخواهی شد و دانش‌آموزان طبق طیف لیکرت (انجام نمی‌شود (0) - خیلی کم (1) - کم (2) - متوسط (3) - زیاد (4) - خیلی زیاد (5)) به نحوه اجرای برنامه‌ها نمره دادند و نمره میانگین برنامه‌ها برآورد شد و در ادامه محقق جهت تعیین معنی‌داری تفاوت موجود میان میانگین نمونه و میانگین جامعه که نمره (5) فرض شده از آزمون (t تک نمونه‌ای) استفاده

پژوهشنامه تربیتی

کرد که داده های استخراج شده در جدول شماره (3-1) و (3-2) توصیف می شود.

تحلیل برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی...
 جدول (12) توزیع نمرات میانگین برنامه های مکمل تربیت
 شهروندی مدارس از دیدگاه دانش آموزان

ردیف	انواع برنامه ها و فعالیتهای	میانگین
1	مراقبت و مواظبت از دانش آموزان کلاسهای پایین تر	4/04
2	کنترل و نظارت بر رفتار دانش آموزان در بیرون از مدرسه	3/64
3	برنامه ریزی و اداره اردوها در بیرون مدرسه	3/53
4	تشکیل ستادهایی برای جمع آوری و هدیه برای نیازمندان	3/47
5	تشکیل نمایشگاههای علمی، هنری و ... در مدرسه	3/45
6	تهیه برنامه برای مراسم صبحگاهی و مناسباتهای مختلف	3/43
7	تشکیل شورای دانش آموزی مدرسه و اداره آن	3/39
8	برنامه ریزی برای مسابقات مختلف و اجراء آن	3/34
9	نظارت بر اجرای قوانین و مقررات در مدرسه	3/3
10	تشکیل گروههای حفظ و مراقبت از محیط زیست	3/3
11	تشکیل انجمن های مختلف علمی، هنری و ... در مدرسه	3/11
12	کنترل و برقراری نظم بین زنگهای تفریح	3/98
13	تشکیل جلسات پرسش و پاسخ با اولیاء و معلمان در مدرسه	2/88
14	تهیه و تنظیم قوانین و دستور العملهای برای امتحانات، کلاسهای فوق برنامه	2/81
15	تصمیم گیری و اعلام نظر در رابطه با برنامه ها و فعالیتهای تربیتی مدرسه	2/57
16	انجام حضور و غیاب دانش آموزان	2/4
17	تشکیل گروههای مراقبین بهداشت در مدرسه و محل زندگی	2/17
18	تاسیس کتابخانه در مدرسه و اداره کردن آن	2/09
19	تشکیل گروههای کمک به دانش آموزانی که مشکل دارد در زمینه های خانوادگی	1/7
20	تشکیل ستاد اقامه نماز و اداره کارهای مربوطه به آن	1/43
21	دعوت از سخنران برای سخنرانی در مدرسه	0/84
22	تشکیل گروههای هلال احمر و پیشاهنگی در مدرسه	0/83
23	تشکیل گروههای بازدید و دیدار از محله های فقیرنشین و ...	0/54
24	تشکیل تعاونی و بوفه در مدرسه و اداره کارهای آن	9/48
25	تشکیل گروههای پیوند و دوستی با دانش آموز سایر مناطق و شهرها	0/43
	میانگین کل :	2/49

پژوهشنامه تربیتی

جدول شماره (13) مقایسه میانگین نمرات برنامه های مکمل تربیت شهروندی مدارس از دیدگاه دانش آموزان با میانگین مطلوب

انحراف معیار	(t) محاسبه شده	(t) جدول	میانگین فرض شده برای جامعه	میانگین کسب شده توسط نمونه	درصد خطا	درجه آزادی
1/11	21/81	2	5	2/49	0/05	93

همچنانچه در جدول (2-3) ملاحظه می شود میانگین بدست آمده از نمونه مورد نظر برابر با (2/49) و میانگین مطلوب فرض شده برابر با (5) می باشد و (t) محاسبه شده (21/81) و (t) جدول با درجه آزادی (93) و با سطح معناداری (0/05) برابر با (2) است (t) محاسبه شده بزرگتر از (t) جدول است نتیجه گرفته می شود بین میانگین جامعه و نمونه یعنی در اجرای برنامه های تربیت شهروندی بین مدارس جامعه و نمونه تحقیق تفاوت معنی داری وجود دارد. بدین ترتیب می توان گفت که مدارس در اجرای فعالیتها و برنامه های مکمل در راستای برنامه درسی تربیت شهروندی در حد متوسط عمل می کنند.

بحث و نتیجه گیری

آنچه که از تحلیل داده های تحقیق برآمد در پاسخ به سؤال اول تحقیق می توان اینگونه بیان کرد که برنامه درسی تربیت شهروندی موجود و اجرا شده در مدارس ابتدایی مطلوب نبوده و قادر نیست رفتارهای شهروندی را به طور مطلوب در دانش آموزان مقطع ابتدایی شکل دهد و محقق با دلایلی که در زیر به آنها اشاره می نماید ادعای خود را تایید می کند.

دلیل اول اینکه مقوله های تربیت شهروندی در بین کتب درسی دوره ابتدایی از توزیع مناسبی برخوردار نیست به طوری که در برخی از کتب بیش از حد انتظار پرداخته شده و در برخی دیگر متناسب با حجم کتاب به مقوله های تربیت شهروندی

تحلیل برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی...

توجه نشده است و داده های ذکر شده در جداول (7-1) ، (8-1) و (9-1) شاهد این ادعا است.

دلیل دوم اینکه همه 27 مقوله تربیت شهروندی که مبین واقعی اهداف و محتوای برنامه درسی تربیت شهروندی بوده و لازم است به همه آنها به صورت مساوی، متوازن و متعادل در کتب درسی پرداخته شود تا انتظار تربیت شهروند مطلوب را داشت ولی این اصل رعایت نشده و به برخی از مقوله ها بیش از حد انتظار و به برخی از آنها کمتر از حد انتظار اشاره شده که این نشانگر این نکته است که به برخی از مقوله های تربیت شهروندی بیشتر اهمیت داده شده و به برخی از آنها کم توجه شده و از این اصل که همه مقوله های تربیت شهروندی از یک میزان اهمیت برخوردار هستند و به همه آنها باید بصورت متعادل و متوازن پرداخته شود دور شده و این امر منجر به این خواهد شد دانش آموز در تمام ابعاد به صورت مطلوب و متوازن رشد نکند و جداول (6-1) - (3-1) - (5-1) بیانگر این موضوع است.

دلیل سوم اینکه فعالیتهای یاددهی - یادگیری و شیوه های ارزشیابی آموزشی که بتواند رفتارهای شهروندی را ارتقاء دهد از جانب معلمان این مقطع در حد مطلوب انجام نمی شود و از حد متوسط هم پایین بوده و باور بر این است که اگر در فرآیند تربیت شهروندی متناسب با اهداف و محتوای آن از شیوه های یاددهی - یادگیری و ارزشیابی آموزش متناسب استفاده نشود برنامه درسی تربیت شهروندی قادر نخواهد بود به اهدافش دست یابد. داده های استخراج شده از عملکرد معلمان مبین این واقعیت است که معلمان مطابق مولفه هایی که باید در این زمینه انجام دهند عمل نمی نمایند و اگر چنین باشد نمی توان در ارتقاء رفتارهای شهروندی موفق شد و اطلاعات آورده شده در جداول (1-2) - (2-2) تحقیق بیانگر این حقیقت است.

پژوهشنامه تربیتی

دلیل چهارم اینکه به برنامه‌های مکمل و فوق برنامه در راستای برنامه درسی تربیت شهروندی در مدارس کمتر توجه می‌شود چون این برنامه‌ها نقش قابل توجهی در ارتقاء رفتارهای شهروندی دارند و داده‌های استخراج شده مبین این واقعیت است که طراحی و اجرای این برنامه‌ها در مدارس وضعیت نامناسبی دارد و از حد متوسط هم پایین می‌باشد و داده‌های ذکر شده در جدول (3-1) - (3-2) تحقیق گویای این نکته است. بنابراین نتیجه گیری کلی این است که برنامه درسی تربیت شهروندی در مقطع ابتدایی طبق شواهد و داده‌های بدست آمده از کیفیت مطلوبی برخوردار نیست و توانایی تربیت شهروند مطلوب را ندارد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

- آشتیانی، ملیحه، فتحي و اجارگاه. کوروش، یمنی دوزي سرخابي. مجلد (1385)، لحاظ کردن ارزشهای شهروندی در برنامه درسی برای تدریس در دوره دبستان، فصلنامه نوآوری های آموزشی، شماره 17، سال پنجم.

- احمدی. فخرالسادات (1383)، شهروندی و مشارکت مدنی: بررسی تاثیر آگاهی از حقوق و تعهدات شهروندی در شهر بر فرآیند تحقق حقوق شهروندی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهراء.

- الحسینی. حسن (1383)، رویکرد انسانی به آموزش و پرورش ایران (راهبردها و بحرانها). تهران، موسسه فرهنگی منادی تربیت.

- باقری. خسرو (1384)، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی جلد دوم، تهران انتشارات مدرسه.

- بلورچی. آراسته (1384)، بررسی میزان آگاهی مربیان از آموزشهای شهروندی در مراکز 19 گانه شهر تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.

- جبّاري . کامران (1382)، بررسی میزان موفقیت برنامه های تنظیم شده دوره متوسطه در تحقق اهداف اجتماعی از دیدگاه دبیران و دانش آموزان پسر سال سوم متوسطه در شهرستان میاندوآب در چارچوب نظریه اجتماعی شهروند و دموکراتیک . پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.

- جي. پی میلر (1383)، نظریه های برنامه درسی (ترجمه محمود مهرمجی)، تهران انتشارات سمت.

- جي گالن سیلور، ویلیام. الکساندر، آرتورجی. لوئیس (1382) برنامه ریزی درسی برای تدریس و یادگیری بهتر (ترجمه غلام رضا خوی نژاد) انتشارات آستان قدس رضوی.

- حکیم زاده. رضوان، کیامنش. علی رضا، عطاران، مجید، تحلیل محتوای کتابهای درسی دوره راهنمایی با توجه به مسائل و مباحث روز جهانی در حوزه

پژوهشنامه تربیتی

- برنامه درسی. فصل نامه مطالعات برنامه درسی سال دوم، شماره 5، انجمن برنامه ریزی درسی ایران.
- دلاور. علی (1383) احتمالات و آمار کاربردی در روان شناسی و علوم تربیتی، تهران، انتشارات رشد.
- ذکایی. محمد سعید (1382) آموزش شهروندی، مجله تربیت، شماره 3.
- سبحانی نژاد، مهدی (1379) مسئولیت پذیری اجتماعی و برنامه درسی کنونی دوره ابتدایی ایران و طرحی برای آینده، رساله دکتری دانشگاه تربیت مدرس.
- سیف. علی اکبر (1384)، روان شناسی پرورش، تهران انتشارات آگاه.
- شریعتمداری. علی (1383)، اصول و فلسفه تعلیم و تربیت، تهران انتشارات امیرکبیر، چاپ دهم.
- شعبانی. حسن (1384)، مهارتهای آموزشی و پرورشی. تهران، انتشارات سمت.
- شیانی. ملیحه (1382)، وضعیت شهروندی و موانع تحقق آن در ایران، رساله دکتری، دانشگاه علامه طباطبایی.
- عسگریان. مصطفی (1385)، جایگاه فرهنگهای قومی در تربیت شهروند، فصلنامه نوآوری های آموزشی شماره 17، سال پنجم.
- فتحی و اجارگاه. کوروش، طالب زاده نوبریان. محسن (1382) مباحث تخصصی برنامه ریزی درسی، تهران، انتشارات آبیژ.
- فتحی و اجارگاه. کوروش (1381)، برنامه درسی تربیت شهروندی: اولویتهای پنهان برای نظام آموزش و پرورش ایران، مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان، دوره 16 شماره 2.
- فتحی و اجارگاه. کوروش (1384)، جهانی شدن و تربیت شهروندی، مجموعه مقالات اولین همایش ملی جهانی شدن و تعلیم و تربیت، تهران، وزارت امور خارجه.

تحلیل برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی...
- قاندي. يحيي (1385) تربيت شهروند آينده، فصلنامه نوآوري هاي آموزشي، شماره 17، سال پنجم.

- قرباني واقعي. نسرین (1384)، رابطه بين انواع و ابعاد مسئوليت پذيري و محتوای کتاب آموزشي مطالعات اجتماعي پایه سوم مقطع ابتدایی، پایان نامه کارشناسي ارشد، دانشگاه علامه طباطبائي.

- کديور. پروين (1384)، ضرورت آموزش شهروندي در جامعه جهاني، مجموعه مقالات اولین همایش ملي جهاني شدن و تعليم و تربيت، تهران: وزارت امور خارجه.

- کریمی. عبدالعظیم (1380)، سازه هاي تربيت و دموکراسي (عقلانيت، مدنيت و معويت)، تهران، وزارت آموزش و پرورش، پژوهشکده تعليم و تربيت.

- گوازي. آرش (1386)، تحليل شيوه انتخاب و سازماندهي محتوای برنامه درسي مطالعات اجتماعي و آموزش شهروندي در مقطع آموزش ابتدایی با سوئد. پایان نامه کارشناسي ارشد، دانشگاه علامه طباطبائي.

- نادري. عزت‌الله، یسف نراقي. مریم (1387)، روشهاي تحقيق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی، تهران، انتشارات بدر.

- نادري. عزت‌الله، یسف نراقي. مریم (1387)، راهنمای عملي فراهم سازي طرح تحقيق، تهران، انتشارات نشر روان.

- نجاتي حسيني. سيد محمود (1383)، واقعيت اجتماعي شهروندي در ايران. رساله دکتری. دانشگاه آزاد اسلامي واحد علوم و تحقيقات.

- Alan. Rosenthal, Cliff.Zukin, Kral T.Kurtz, (2003), Citizenship Achallenge for all genetation, National Conference of state legislatures.

- Daneil. Schugurensky and john P.Myhers (2003), Introduction citizenship education: Theory, research and practice, Encountens on education, Volume 4.

- Exmonn. Callan, (1997), Creating citizens political education and liberal democracy, Clarendon press. Oxford
- Gary Homan, Carolyn Barbor and jodith Torney – Purta , (2006). Assessing school citizenship education climate: Implications for social studies, the center for information and research on civic learning and engagement.
- Jean. Hine, Sara. Trikha, (2004). Citizenship: young peoples perspectives, RDS.
- Julie. Nelson, David kerr, (2005). Active citizenship : Definitions , Goalsand Practices, International review of curriculum and assessment framework.
- Lynn , Davies , Clive Harber and Hiromi Yomashita , (2004) , Global Citizenship the need of teacher and learners , Center for international education an research.
- Mary. Ratcliffe, Marcus. Grnce, (2003), Science education for citizenship teaching socio-scientific issues, open university press Maidenhead. Philadelphia.
- M.G.Chitkara, (2003), Education and human values, New Dehli A.P.H. publishing corporation.
- Nick . Clough. Cathie Holden, (2002), education for citizenship : idea as into action (A practical guide for teachers of pupils aged 7-14 , published by Routledge Falmer.
- Torney – Purt, J, (1991), Civic Education, International encyclopedia of curriculum , pergamon press.
- Torney- Purt , J, (1999), Civic education across countries: 24 case studies from the IEA civic education project Amsterdam.
- Victorian curriculum and assessment authority (2004), Essential learning prep to year 10 civics and citizenship curriculum area.
- Zhu. Qian, (2005), Good global citizen ship – what does it mean? , National university of Singapore.